

Zâtî'nin Şem' ü Pervâne adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 443, vr. 30)

1825 gazeli ve doksan kadar kasidesi bulunduğu ortaya konulmuştur (*Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, VIII, 712). Divanında yalnızca gazelleri bulunmaktadır. Divan üzerine de yüksek lisans ve doktora çalışmaları yapılmıştır. Farklı kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan eser Ali Nihad Tarlan (*Zatî Divanı*, I-II, 1967-1970), Mehmed Çavuşoğlu ve M. Ali Tan-yeri (*Zatî Divanı*, I-III, 1987) tarafından yayımlanmıştır. Orhan Kurtoğlu eserle ilgili yüksek lisans tezi hazırlamıştır (*Zâtî'nin Gazelleri Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*, 1996, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). **2. Şem' ü Pervâne.** Bilinen beş nüshasından biri Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Lala İsmâil, nr. 443, vr. 30-161) bulunan ve 1534'te yazılan 4000 beyitlik mesnevi üzerinde Sadık Armutlu doktora tezi yapmıştır (1998, *Zâtî'nin Şem ü Pervânesi: İnceleme- Metin*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bölümler Enstitüsü). **3. Letâif.** Zâtî'nin iki letâifî vardır. İki bölümden oluşan ilk letâifin birinci bölümünde Zâtî'nin devrin ileri gelenleriyle şairleri hakkında yazdığı latifeler yer alır. İkinci bölümde ise dönemindeki meslek ve sanat erbabı mizahî yönden ele alınmıştır. Eseri

Mehmed Çavuşoğlu neşretmiştir (bk. bibl.). Deli Birader Gazâlî'nin Mekke'den yollayıp İstanbul'dakilerin ahvalını sorduğu mektubuna Zâtî'nin verdiği cevabı ihtiva eden ikinci letâif Günay Kut tarafından yayımlanmıştır (bk. bibl.). **4. Edirne Şehrengizi.** II. Bayezid zamanındaki Edirne güzellerinin tasvir edildiği eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Esad Efendi, nr. 3436, vr. 121). Başta Âşık Çelebi tezkiresi olmak üzere eski ve yeni birçok kaynakta şairin Ahmed ü Mahmûd, Ferruh-nâme, Siyer-i Nebî, Mevlid, Fâl-ı Kur'ân gibi eserlerinin varlığından da söz edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Zatî Divanı (haz. Ali Nihad Tarlan), İstanbul 1967, hazırlayanın girişi, I, s. XIV-XVIII; *Kühû'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım* (haz. Mustafa İsen), Ankara 1994, s. 218; Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri* (haz. Cemâl Kurnaz), Ankara 1986, s. 199 vd.; Gibb, *HOP*, III, 47; İsmail Hakkı [Uzunçarşılı], *Karesi Meşâhiri*, İstanbul 1341, II, 19; A. Bombaci, *Storia della letteratura Turca*, Milano 1962, s. 336; Orhan Kurtoğlu, "Zâtî'nin Kasidediliği", *TK*, sy. 405 (1997), s. 48; Kin Sooyong, *Minding the Shop: Zati and the Making of Ottoman Poetry in the First Half of the Sixteenth Century* (doktora tezi, 2005), Universty of Chicago; Vildan Serdaroğlu, *Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı*, İstanbul 2006, tür.yer.; İskender Pala, *Müstesna Güzeller*, İstanbul 2010, s. 247-251; Günay Alpay, "Zâtî ve Şem' ü Pervane Mesnevisi", *TDED*, XI (1961), s. 133; a.mlf., "Gazâlî'nin Mekke'den İstanbul'a Yolladığı Mektup ve Ona Yazılan Cevaplar", *TDAY Belleten* 1973-74 (1974), s. 223-252; Mehmed Çavuşoğlu, "Zâtî'nin Letâifî", *TDED*, XVIII (1970), s. 25-51; XXII (1977), s. 143-161; a.mlf., "Zâtî", *İA*, XIII, 464-467; Mehmet Arslan, "Divan Şairinin Dehası ve Zâtî'nin Şiirlerinde Muamma Benzeri Harf ve Kelime Oyunlarına Dair", *Yedi İklim*, sy. 3, İstanbul 1992, s. 22-27; sy. 4 (1992), s. 28; Nagehan Eke, "Zâtî'nin Şiirlerinde İlim", *Turkish Studies*, IV/2 (2009), s. 389-390; Fahr İz, "Dhâtî", *EP* (İng.), II, 220-221; Niyazi Ünver, "Zâtî", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Ankara 2007, VIII, 712.

VİLDAN S. COŞKUN

ZÂTÎ SÜLEYMAN EFENDİ

(bk. SÜLEYMAN ZÂTÎ).

ZÂTÜATLÂH SERİYYESİ

(سریة ذات أطلاق)

Kâ'b b. Umeyr kumandasında Kudâa kabilesinin bazı kolları üzerine gönderilen seriye (8/629).

Zâtüatlah, Arap yarımadasının kuzeyinde Suriye bölgesinde, Belkâ yakınlarında Benî Kudâa'ya mensup bazı toplulukların yaşadığı yerdir. Belâzürî buraya Zâtüebâ-

tîh denildiğini de kaydeder (*Ensâb*, I, 380). İçlerinde putperest ve hıristiyanların yer aldığı Benî Kudâa kabilelerinin birçoğu daha ilk devirlerden itibaren müslümanlara muhalif grupların saflarında yer aldı. Hz. Peygamber diğer kabileler gibi bu kabile topluluklarıyla ilişkilerine de önem veriyordu. Onların İslâmiyet'i kabul etmeleri için çeşitli girişimlerde bulundu. Bu girişimlerden biri de 8 yılının Rebüülevvel ayında (Temmuz 629) düzenlenen Zâtüatlah seriyyesidir. Halife b. Hayyât bu seriyyenin 6 yılında meydana geldiğini kaydederse de (*Târîh*, s. 47) diğer kaynaklar 8 (629) yılında ittifak etmiştir. Resûl-i Ekrem, Kâ'b b. Umeyr el-Gıfâr'ı on beş kişilik bir grubun başında Zâtüatlah'a gönderdi.

Medine'den ayrılan birlik gündüzleri saklanıp geceleri yol alıyordu. Buna rağmen karşı tarafın casusları müslümanların az sayıda olduğunu bölge halkına bildirdi. Zâtüatlah'a ulaşan müslümanlar içlerinde süvarilerin de yer aldığı silâhlı kalabalık bir toplulukla karşılaştılar. Çarpışmak isteyen bu insanları İslâm'a davet ettiler, ancak ret cevabı aldılar ve bir anda kaçatılarak ok yağmuruna tutuldular. Sonuçta Kâ'b b. Umeyr hariç müslümanların hepsi şehid edildi. Öldüğü sanılarak bırakılan Kâ'b b. Umeyr gece yarısı oradan uzaklaştı, yaralı halde Medine'ye ulaşip durumu Resûl-i Ekrem'e anlattı. Buna çok üzülen Resûl-i Ekrem karşı tarafı cezalandırmak amacıyla teşebbüse geçti, fakat bölge halkının orayı terkettiğini haber alınca teşebbüsünden vazgeçti. Bu olay bazı araştırmacılar tarafından, aynı yılın cemâziyelevvelinde (Ağustos-Eylül 629) vuku bulan Mûte Savaşı'nın sebepleri arasında zikredilir (Caetani, V, 229; Mahmûd Şit Hattâb, s. 203; Yâsîn Süveyd, s. 167-168). Mûte seferi, bir yandan Hz. Peygamber'in elçisinin Gassânî emiri tarafından öldürülmesi, diğer yandan Zâtüatlah'ta müslümanların şehid edilmesi olaylarına karşılık vermek üzere hazırlanmış, böylece Resûlullah, İslâm düşmanlarına müslümanların zaaf içerisinde bulunmadığını, tehditlere boyun eğmeyeceğini ve İslâm davetine devam edileceğini göstermek istemiştir (Fayda, s. 147-148).

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, *el-Megâzi*, I, 6; II, 752-753; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 127-128; Halife b. Hayyât, *Târîh* (nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), Riyad 1405/1985, s. 47; Belâzürî, *Ensâb*, I, 380; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 29; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1925, V, 228-229; Mahmûd Şit Hattâb, *er-Resûlül-kâ'id*, Bağdad 1960, s. 203; Sâdik İbrâhim Arcûn, *Hâlid b. el-Velid*, Kahire 1378/1967, s. 51; Süfiyyürrrahmân el-Mübârek-

ZÂTÜATLÂH SERİYYESİ

fürî, *er-Rahîku'l-mahtûm*, Cidde 1985, s. 435; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), IX, 44, 51; Yâsin Süveyd, *Me'ârikü'l-Hâlid b. el-Velid*, Beyrut 1989, s. 167-168; Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid Bin Velid*, İstanbul 1992, s. 147-148; M. Muhsin el-Fakih, *el-Mevsû'atü'l-kübâra fi gazavâti'n-nebiyyi'l-a'zam*, Beyrut 1417/1996, IV, 255-257; Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *es-Sîretü'n-nebeviyye fi çav'i'l-Kur'ân ve's-sünne*, Dimaşk 1999, II, 426; Serdar Özdemir, *Hz. Peygamber'in Seriyeleri*, İstanbul 2001, s. 174-175; Elşad Mahmudov, *Sebeup ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, İstanbul 2010, s. 422; Casim Avcı, "Kudâa (Benî Kudâa)", *DİA*, XXVI, 308.

ELŞAD MAHMUDOV

ZÂTÜLHİMME

(ذات الهمة)

Emevî-Abbâsî dönemi
İslâm devletinin genel durumunu
tarihî unsurlarla ortaya koyan
Arap halk hikâyesinin kahramanı
(bk. SİRETÜ'İ-EMİRE ZÂTİLHİMME).

ZÂTÜRRIKÂ' GAZVESİ

(غزوة ذات الرقاع)

Hz. Peygamber'in
Gatafân kabilesinin bazı kollarına
karşı düzenlediği gazve
(5/626).

Zâtürrikâ' ismi ve gazvenin bu isimle anılmasıyla ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Buna göre bölgede üzerinde yama gibi kırmızı, siyah ve beyaz kısımlar olan bir dağın yer aldığı, arazisinin yamalı gibi siyahlı beyazlı görüldüğü, burada Zâtürrikâ' adlı bir ağaç bulunduğu, bu gazve sırasında sancaklara yamalar konulduğu veya askerlerin çölde yürümekten yarılan ayaklarına bez parçaları sardıkları için gazveye bu ad verilmiştir (Vâkıdî, I, 395; İbn Hişâm, III, 162; İbn Sa'd, II, 61).

Necid bölgesinden Medine'ye gelen bir tüccar, Gatafânlılar'dan Enmâr, Muhârib ve Sa'lebeoğulları'nın Medine'ye saldırmak için Nahl yakınlarında Sa'd ve Şukra arasındaki Zâtürrikâ'ın çevresinde toplandığını bildirdi. Bu haber üzerine Resûl-i Ekrem düşmanın bulunduğu yere kadar gidip onlara bir baskın yapmaya karar verdi. 400 (700 veya 800) kişiden oluşan bir kuvvetle 10 Muharrem 5 (11 Haziran 626) tarihinde Medine'den ayrıldı. Zâtürrikâ' Gazvesi'nin, Benî Nadir Gazvesi'nden sonra hicretin 4. yılının Rebîülâhır veya Cemâziyelevvel ayında (Eylül veya Ekim 625) yahut Hayber Gazvesin'den (7/628) sonra meydana geldiği de nakledilmektedir (İbn Hişâm, III, 162-163; Şâmî, V, 276-277). Hz.

Peygamber etrafa gözcüler yollayarak çevrede olup bitenlerle ilgili haber alıyordu. Olay yerine yaklaştıklarında bir gece yarısı etrafı kontrol eden birlikler çevrede hiç kimseye rastlamadıklarını, fakat yeni ayak izleri gördüklerini Resûl-i Ekrem'e bildirdiler. Nihayet Resûl-i Ekrem olay mahalline vardı; ancak taraflar arasında herhangi bir çarpışma gerçekleşmedi. Zira bir İslâm birliğinin yurtlarına kadar geldiğini öğrenen müşrikler müslümanlarla karşı karşıya gelmekten çekinmiş, olay yerinden hızla uzaklaşıp etrafa dağılmış, hatta bazıları ailelerini ve mallarını ortada bırakıp dağların tepelerine tırmanmıştır. Bunların bıraktığı siğir, koyun ve develer müslümanlar tarafından ganimet olarak ele geçirildi. Tepelere tırmanan düşmanlarla müslümanlar arasında fazla mesafe yoktu, her iki taraf birbirinden çekiniyor ve birbirini gözetliyordu. Müslümanlar bir saldırıdan çekindikleri için Hz. Peygamber onlara korku namazı (salâtü'l-havf) kıldırdı. Bu namazın ilk defa bu sefer sırasında kılındığı da rivayet edilir. Kaynaklarda burada kılınan namaz ve konuyla ilgili âyetler hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. Neticde çatışmaya girmeden olay yerinden ayrılan müslümanlar on beş gün süren bu sefer sonunda Medine'ye döndüler. Zâtürrikâ' Gazvesi, müslümanların hazırlanmış bir düşman mevziine taarruz taktiğini nasıl uyguladıklarını da göstermektedir. Hz. Peygamber genelde düşman hakkında elde edilen istihbarata ve mevcut kuvvetlere göre hareket eder, olaylara zamanında ve hemen müdahalede bulunur, düşmana Medine üzerine gelme fırsatı vermeden saldırıyı yerinde engellerdi.

Zâtürrikâ' Gazvesi dönüşü Hz. Peygamber kılıcı bir ağaca asıp dinlendiği sırada Gavras b. Hâris adlı bir müşrik ağaçtan kılıcı alıp Hz. Peygamber'i öldürmeye teşebbüs etmiş, Resûl-i Ekrem'e, "Şimdi seni benim elimden kim kurtaracak!" demiş, Resûl-i Ekrem, "Allah!" deyince kılıcı elinden düşmüş ve teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Buna rağmen Hz. Peygamber onu cezalandırmamıştır. Gazvede bunun gibi olağanüstü olaylar yaşandığından gazve Gazvetü'l-eâcib (ilginç olaylar gazvesi) şeklinde de anılır (Şâmî, V, 269; Halebî, II, 573-574).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Meğâzi", 31; Vâkıdî, *el-Meğâzi*, I, 395-397; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 162-163, 166; İbn Sa'd, *e'l-Tabakât*, II, 61-62; Belâzürî, *Ensâb*, I, 340-341, 443; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 555-557; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâf* (nşr. M. Abdülhamid en-Nümeysî), Beyrut 1420/1999, I, 555; VIII, 363; Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *el-Mevâhi-*

bü'l-ledünniyye (nşr. Sâlih Ahmed eş-Şâmî), Beyrut 1412/1991, I, 436; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, V, 268, 269, 276-277; Nüreddin el-Halebî, *İnsânü'l-üyyün*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), II, 570-575; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), IV, 344; Elşad Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, İstanbul 2010, s. 270-271; Hüseyin Algül, "Gatafân (Benî Gatafân)", *DİA*, XIII, 400; İbrahim Sarıçam, "Muhârib (Benî Muhârib)", a.e., XXXI, 3; Mehmet Erdem, "Salâtü'l-havf", a.e., XXXVI, 22; Mustafa Sabri Küçükkaçı, "Sa'lebe (Benî Sa'lebe)", a.e., XXXVI, 27.

ELŞAD MAHMUDOV

ZÂTÜSSAVÂRİ

(ذات الصواري)

Müslüman Araplar'la
Bizanslılar arasında yapılan
ve müslümanların
galibiyetiyle sonuçlanan
ilk deniz savaşı
(31/652 veya 34/655).

Gemi direklerinin çokluğundan dolayı "Zâtü's-savârî" (savârî: direkler) adını alan savaş Arapça kaynaklarda Zü's-savârî, Gazvetü's-savârî olarak da kaydedilir. Hz. Osman döneminde Suriye Valisi Muâviye b. Ebû Süfyân ve Mısır Valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh sahil şehirlerini ve ele geçirilen toprakları korumak, Bizanslılar'ın Akdeniz'deki gücünü kırmak amacıyla deniz seferlerine çıkmak için güçlü bir donanma inşa ettiler. 28 (649) yılında Kıbrıs'a başarılı bir sefer düzenlendi. Müslümanların Doğu Akdeniz'deki Bizans üslerine karşı yaptığı seferler ve Akdeniz'in doğu sahillerinde giderek güçlenmesi Bizans İmparatorluğu'nu endişelendiriyordu. Zâtü's-savârî muharebesinin hemen öncesinde Muâviye'nin İstanbul üzerine sefere hazırlanmakta olduğunu gören Trablusşamlı hristiyan iki kardeş kendilerine katılanlarla beraber şehirde birçok kişiyi öldürüp buradaki filoyu yaktıktan sonra Bizans'a sığınmıştı (Theophanes, s. 45; Süryani Mikhail, II, 445; Ebû'l-Ferec, s. 181). Bu süreçte Bizanslılar, Doğu Akdeniz'de müslüman Araplar'ın eline geçen yerleri tekrar kazanmak ve bölgede yeniden üstünlük kurmak amacıyla büyük hazırlıklara giriştiler (Christides, XIII/2 [1985], s. 1334). Muâviye güçlü bir filo oluşturmak için Mısır Valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh ile iş birliği yaptı. Kısa zamanda İskenderiye tersanesinde çok sayıda savaş gemisi inşa eden Abdullah b. Sa'd, 200 gemiden meydana gelen Suriye ve Mısır filoları ile Akkâ'dan kuzeybatı yönünde açıldı. Donanmanın ikinci kumandanı Muâviye'nin temsilcisi Büsr b. Ebû Ertât idi. Müslü-